

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

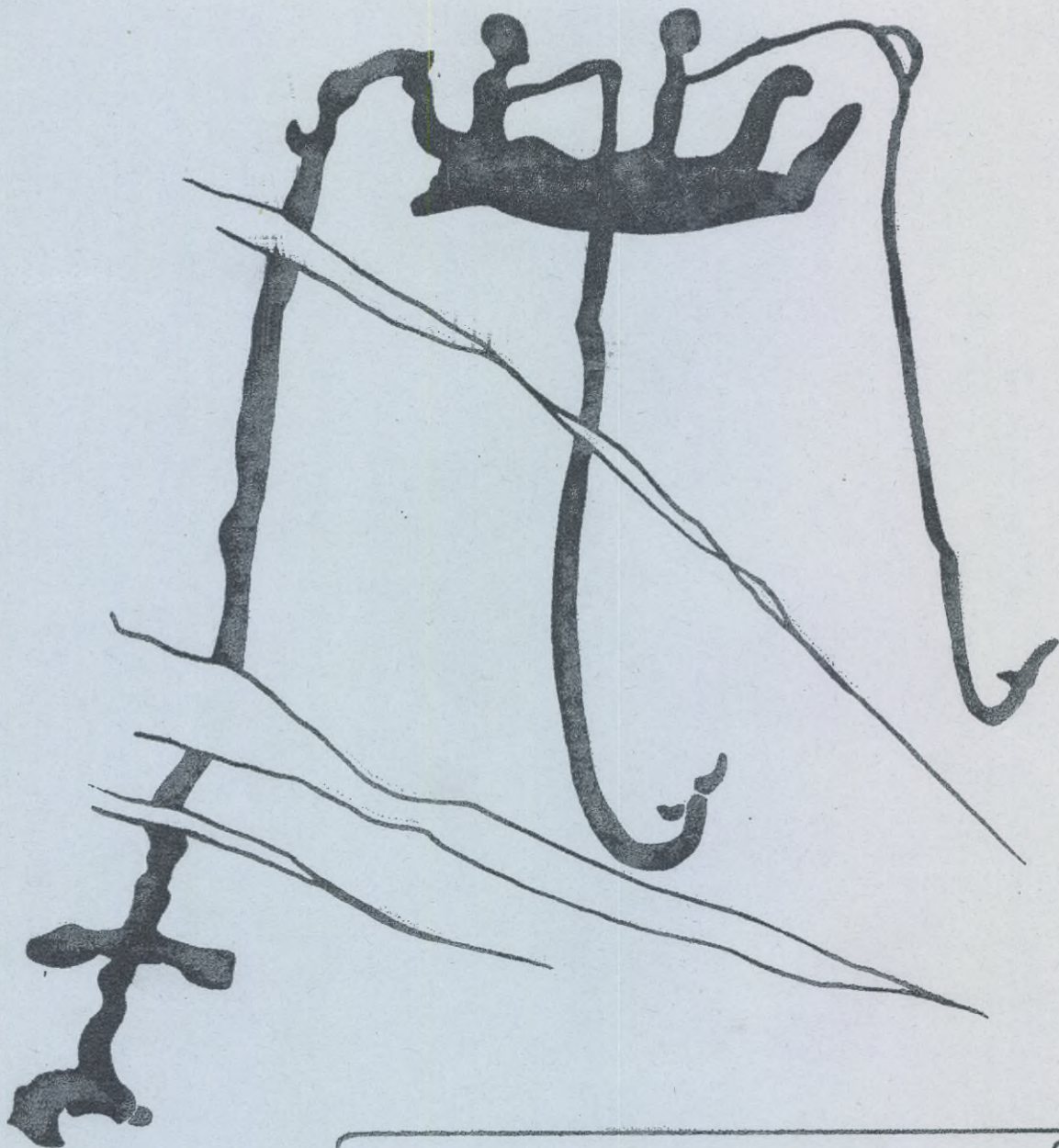
This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Östergöt, Kvile an, Bohuslän

Måristning
Fiskare från
bronsåldern

Rock carving
Bronze age
fishermen

MEDDELANDE från
HAVSFISKELABORATORIET • LYSEKIL

nr
98

Ett fiskeribiologiskt hundraårsminne

av

Hans Höglund

Januari 1971

Ett fiskeribiologiskt hundraårsminne

Den 28 april 1870 anträdde den norske sillspecialisten Axel Boeck en forskningsresa till Bohuslän. Under mer än en månad vistades han på vår västkust och besökte plats efter plats utefter kustremsan mellan Svinesund och Göteborg. I den reseberättelse som han senare på året avlät till "Departementet for det Indre" (som, översatt till svenska, är tryckt i Göteborgs och Bohusläns Hushållningssällskaps Kvartalsskrift oktober 1870) redogör han inte bara för sina förehavanden, erfarenheter och intryck under resan, utan infogar även en del av de resultat och synpunkter han kommit fram till genom de praktiskt-vetenskapliga undersökningar över de norska sillfiskerterna, som han alltsedan januari 1862 utfört på norska regeringens uppdrag.

Det fanns en alldeles särskild anledning till att resan utfördes just då. Det norska vårsillfisket hade nämligen under den gångna vintern varit på flera sätt ovanligt och nästan helt och hållet misslyckat och man befarade att vårsillfisket kunde försvinna. "På samma tid", skriver Boeck, "erfor man genom svenska tidningar, att sill i stor myckenhet denna vår inkommit uti svenska skärgården norr om Göteborg, och att man därstädes hade grundat hopp om att de stora sillfiskerier, som före 1808 i 50 år varit arvissa, nu skulle återkomma".

"Det måste därför vara av stort intresse", fortsätter Boeck, "att undersöka denna sven-

ska sill och dessa fiskeplatser samt jämföra dem med våra norska, för att se i vilket förhållande de stod till varandra, och om det kunde vara någon grund för den fruktan man hyste, att den norska sillen skulle draga sig från våra kuster till den svenska".

FÖRE AVFÄRDEN hade Boeck gjort upp en detaljerad resplan omfattande ett flertal punkter, vilka alla till fullo

Av fil. dr
Hans Höglund

kunde genomföras, men dessutom dök det under resan upp nya, oförutsedda, men som det visade sig lyckosamma uppslag.

Boeck hade tänkt ta sig söder ut i en segelbåt som han hyrt i Fredrikstad, men sedan han varit inne i Strömstad för tullklarering befanns vind och ström ogynnsamma, och då tiden var ytterst knapp — det svenska sillfisket som han ju skulle undersöka var redan i det närmaste avslutat — begagnade han "lägenheten att med en förbiseglade ångare komma direkt till Lysekil", där han hoppades träffa den svenske fiskeriintendenten Gerhard von Yhlen. Denne hade emellertid rest till Göteborg, och sedan Boeck fått del av några tillfälligtvis anträffade fiskares erfarenheter, fortsatte han direkt till Göteborg. Efter några

dagars uppehåll där gav han sig tillsammans med von Yhlen ut på en odysse i den bohuslänska skärgården.

Varthelst han kom, sökte han upplysningar hos fiskarna, och på varje nytt ställe blev han lika förvånad över att årets fiske alls inte ansågs ha den betydelse, som man av de svenska tidningarnas berättelser kunde tro. Tidningsläsandet var väl ovanligare för hundra år sen än nu, och särskilt gällde nog detta fiskarna, som opåverkade delgav honom sin egen personliga uppfattning.

SOM FÖRSTA PUNKT i Boecks program stod att insamla prover av den sill som fångats under vintern och våren, samt anställa jämförelser mellan den och den norska vårsillen, som han under de nio senaste vintrarna hade studerat noggrant. Den jämförande beskrivningen är så utförlig i reseberättelsen, att det nu efteråt med säkerhet kan fastslås att det inte var frågan om den norska vårsillen utan om den sillsort, som numera går under benämningen *Skageracks vårsill*, vilken då liksom nu varje år i större eller mindre omfattning brukar leka på varierande platser under mars månad i den bohuslänska skärgården. Boeck framhåller dessutom att 1870 års sillfiske varken varit det enda eller det största i sitt slag, som inträffat i Bohuslän efter 1808, det är som markerar avslutningen på 1700-talets svenska sillperiod. Han erinrar om de sex olika år el-

ler säsonger, 1817, 1828, 1831, 1833, 1843 samt 1858/59, som var välbekanta för så rika sillförekomster, att de varje gång väckte förhastade och ouppfyllda förhoppningar om en ny sillperiod. Boeck kunde alltså genom analys av sina från Kalvsunds och Klädesholmens skärgårdar insamlade prover bevisa att den sill som föranlett hans bohusräsa icke var norsk, vilket en eller annan hemma i Norge tydligen fruktat.

MED SAMMA bestämdhet hävdade Boeck att den sill, som då var högaktuell, ej kunde, lika litet som den norska vårsillen, vara identisk med den, som hade bildat grundvalen för de bohusslänska sillperioderna. Skälet var att dessa hade framkallats av en höstlekande sillsort. Det ingick därför i hans undersökningsplan "att, om möjligt, jämföra den nu fångade sillen med den, som i så stora massor fångades före år 1808 på just dessa samma fiskeplatser, i fall till äventyrs jag kunde överkomma något ex därav ifrån någon naturaliesamling". Litet längre fram i berättelsen säger han emellertid: "I Göteborg erfor jag, att veterligen intet enda ex av den gamla bohusslänska sillen fanns uti museerna, men att en jämförelse mellan den och den nyfångade kunde ske genom uppsamlandet av de kvarlevor utav sillen, som funnos i närheten av de gamla trankokerierna, oaktat största delen av trangrumset längesedan blivit använd till gödningsämne". (Uppslaget att söka efter sillrester i 1700-talets grumsedammar var således inte så helt originellt, som vi på havsfiskelaboratoriet trodde, när vi för femton år sedan, utan att då känna till Boecks reseberättelse, satte igång egna utgrävningar. Själv fick Boeck tydligen idén vid sitt första besök i Göteborg; av vem, är dock obekant.) PÅ återresan till

Kristiania realiserade han uppslaget genom att i Fjällbackatrakten undersöka därvarande gamla sillgrumsdammar.

Något ytterligare om utgrävningarna och deras resultat har varken denna reseberättelse eller något annat av Boecks tryckta arbeten att förtälja. Men i en signerad tidningsartikel några år senare framförde han en del av sina bevis för att den bohusslänska "periodsillen" inte kunde ha varit norsk vårsill eller storsill, och bland dessa bevis ingick fynden 1870 i grumsedammarna vid Fjällbacka. Ryggkotorna bland dessa, då 63--90 år gamla, skelett-rester beskriver han vara mycket mindre till storleken än kotor av den norska sillen. Och eftersom kotstorleken är proportionell mot sillens längd, måste den bohusslänska periodsillen ha varit mindre till växten än den norska vårsillen. Beklagligt nog hann Boeck aldrig att utförligare och slutgiltigt redovisa dessa undersökningsresultat; han avled vid 40 års ålder i maj 1873.

UNDER KRYSSNINGARNA bland bohusskären hade Boeck hela tiden sällskap med von Yhlen (denne fungerade visserligen till gagnet men inte till namnet som fiskeriintendent; den befattningen indrogs nämligen 1821 och återupprättades ej förrän 1890. Gerhard von Yhlens rätta titel var fiskeritillsyningsman). Under de många dagarnas seglats, som först skedde någorlunda bekvämt i en däckad segelbåt, men från Marstrand och norrut i en öppen båt, hade de båda kollegerna rikliga tillfällen till tankeutbyte om sill, sillfiske och andra fiskerifrågor. Högst sannolikt var det genom ett tips från von Yhlen under denna seglats som Boeck beslöt att ytterligare en gång före hemresan göra ett uppehåll i Göteborg.

Boeck hade tidigare, dels hemma i Norge, dels i Köpen-

hamn bedrivit ingående studier i sillfiskeriernas historia, och under sin andra vistelse i Göteborg fick han möjlighet att komplettera sina källforskningsarbeten genom studium dels av den för honom dittills okända "Trangrumsakten", dels, i vad det gällde händelser som låg närmare hans egen tid, tiskerintendenternas (tillsyningsmännens) årsberättelser.

I DENNA reseberättelse och ännu utförligare i sitt året därpå, 1871, tryckta huvudarbete, som även det var en "Indberetning til den Kgl. Norske Regjerings Departement for det Indre", ingår Boeck på en skarp kritik av den sk alterneringsteorin, som ville hävda att västnorska och bohusslänska sillperioder skulle ha orsakats av en och samma sillsort, den norska vårsillen (storsillen) samt att perioderna "vikarierade" för varandra på så sätt, att när sillen gick till på den ena kusten, skulle det ha varit sillfritt på den andra. Denna teori betecknades av Boeck, liksom av de få som före honom sökt anlägga en kritisk, vetenskaplig syn på problemet, såsom en folketro som gick från mun till mun, men som saknade verkligt underlag. Boeck gjorde sig stor möda, att som han uttryckte det i sin berättelse 1871, "fremhaeve Uholdbarheden af ovennaevnte (alternerings-) Theori", och han drar fram en mängd historiskt belagda exempel på att det under 1700-talet, fram till åren mellan 1784 och 1787 förekom ett rikt vintersillfiske på Västnorges kust samtidigt som Bohuslän hade sin största och längsta sillperiod 1747--1809.

Samma sak upprepades under den senaste svenska sillperioden, 1877--1906, vilken Boeck likväl inte förunnades att uppleva. Men han fick efterföljare i sina landsmän, O. S. Jensen, S. A. Buch, H. L. Buvig och Johan Hjort, vilka i egenkap av sillforskare och samti-

da vittnen kunde intyga, att samtidigt som bohüslänningarna under höst och vinter fiskade mängder av sin sill på sin kust, höll sig den norska vintersillen ingalunda borta från den norska västkusten, även om detta på grund av olika omständigheter, t ex att sillens lek försiggick för långt ut från kusten, att avsättningsmöjligheterna var urusla, att fiskarnas fångstberedskap var dålig, att väderleken var ogynnsam m m, inte kom att avspeglas i "Norges Offisielle Statistikk" över landade fångster.

SALUNDA avlivade Boeck redan för hundra år sen den bland fiskarberolkingen existerande traditionen om den norska vårsillens sekulära alternation mellan Västnorge och Bohuslän. Avlivningen ansågs vara definitiv. Ingen fiskeribiolog har sedan dess tagit den gamla vantron på allvar — förän Boecks landsman, Finn Devold såsom nybliven sillspecialist och ledare för de norska sillundersökningarna, på nyåret 1950 blåste nytt liv i den. De bevis, eller snarare sensationella antaganden, som anfördes till stöd för den återuppväckta myten, tillbakavisades med skärpa såsom grundlösa och uppkonstruerade av den svenske veteranen K. A. Andersson, som med sin livslånga erfarenhet i sillforskning och gedigna kunskap i sillfiskets historia, starkt reagerade mot en hypotes, vars accepterande innebure ett underkännande och nära nog en omyndighetsförklaring av alla allvarligt menande sillforskare, vilka sedan Boecks tid ägnat sig åt hithörande frågor.

HÄR SKALL INTE den devoldska alterneringshypotesen tas upp till diskussion. Jag vill endast påminna om de många tillfällen under de senaste 15 åren, då hypotesens upphovsman utfärdat stundom mycket kortfristiga och exakt tidsin-

ställda profetior om en ny sillperiod i den bohüslännska skärgården. Åstadkommen genom massinvasion av norsk vintersill. Senaste gången en sådan förutsägelse gjordes var i ett föredrag i Horten den 27 mars 1965 inför ett auditorium av ett sjuttioåtta inbjudna svenska fiskare, som enligt tidningsreferaten erhöi Devolds bergsäkra löfte om massor av norsk vintersill i Skagerack och inomskärs omkring 1970. "Kanskje må vi vente til 70-årene", hette det enligt den norska Aftenposten, "men jeg er ikke i tvil om at dere svensker vil oppleve at silden kommer i svære maengder. Avsetningsvanskelighetene i fjor vil vaere bare småtterier mot det dere da vil oppleve. Hvis dere rasjonerer mottagningen som i fjor, da kan dere vaere brennsikre på at vi skal sette opp mange sildeoljefabrikker her inne på den norske Skagerakkysten". — Tänk, om han i stället för att förlöjliga de svenska fiskarnas frivilligt självpåtagna ransoneringsbestämmelser vänt sig till sina egna landsmän och uppmanat dem att följa svenskarnas exempel och fara varliga fram med sillresurserna i Nordsjön. Manne inte den för nordsjöförhållanden ovanligt ymniga årsklassen från 1960 skulle ha kunnat utnyttjas mera ekonomiskt än till Åstadkommandet av den övermättad hos de norska oljefabrikerna, som de två sista månaderna av 1966 to m framtvungade ett totalt industrifiskestopp i Norge.

ÄNNU OFTARE uppdykande än Devolds egna förutsägelser har svenska och även norska tidningars artiklar, reportager och notiser om begynnande sillperioder varit. Sedan 1950-talet kan med lätthet mer än tjugo "tidningsfall" av sillrusher bland bohüskären framplocas, och vanligtvis har det hetat att "de devoldska spådomarna håller på att gå i uppfyllelse". Varje gång har

de uppskrivade förhoppningarna grusats genom analysrapporter från havsfiskelaboratoriet i Lysekil om att det endast varit fråga om den genuint bohüslännska sillformen, Skageracks vårsill, som redan Boeck gjorde bekantskap med.

Under de senaste tre åren har det skrivits mer än vanligt om inomskärsfisket, därför att detta nu har spritt sig söderut ända till göteborgsskärgården (= Boecks kalvsundsskärgård). Blänkare därom har även synts i norska tidningar, och detta ger anledning till följande apropå till det ovan relaterade hundraårsminnet: I december 1969, d.v.s. etthundra år, så när som på fyra månader, efter det att Axel Boeck företog sin resa till Bohuslän, företog, i exakt samma ärende, den nuvarande ledaren för de norska sillundersökningarna, inte en resa men väl Åtgården att få sig tillskickat ett prov av den misstänkta sillen, som efter analysering i Bergen kunde fastställas vara "bare en lokal sildestamme". Åtgården hade nog kunnat förenklas och förbilligas genom att i internationell samarbetsanda per brev eller telefon göra en hänvändelse till det svenska havsfiskelaboratoriet, där man alltfört följer det svenska sillfisket så noggrant och fullständigt som de begränsade resurserna tillåter. Komplettere upplysningar skulle där kunnat inhämtas om att, som det heter i Haugeunds Dagblad: "de gode sildefangster som svensk presse slått stort opp", och som framkallat "rene Klondykestemning i svenske fiskerikretser" nu liksom förr var baserade på Skageracks vårsill plus smärre inslag av Kattegattsill, och inte på vare sig norsk vintersill eller på fullvuxna, utlekta exemplar av Nordsjöns banksill.

SLUTLIGEN kommer jag till det som givit mig den egentliga impulsen till att skriva denna artikel, nämligen

schismen som på sistone hotat att splittra den enighet som varit den svenska fiskarkårens styrka och ett från andra fiskeriländer avvikande särdrag. Trålfiskarna känner sig med nuvarande trålgräns utestängda från ett hägrande schlaraffenland, där endast vadfiskare och sättgarnfiskare frossar i överflödet. Det lär enligt tidningarna finnas trålfiskare, som har fått för sig att vi just nu upplever en sillperiod. Men de kan vara övertygade om, att vore så verkligen fallet, skulle med absolut visshet inte bara den bohusslänska skärgården överflöda av sill utan också hela Skagerack och Nordsjön.

Aldrig någonsin förr har hoppet om en nära förestående svensk sillperiod av liknande slag som 1700-talets och 1800-talets varit mera obefogat och

avlägset. Beståndet av Nordsjöns banksill är ju reducerat till minimum, och enligt min mening — och mångas med mig — var det just den sillsorten, som utgjorde huvudparten och stommen i sillmassorna förr, och som kommer att göra så i en eventuellt (mycket eventuellt) kommande sillperiod.

Aterkallar man i minnet vintern 1964—1965, oktober—februari, då Skagerack vimlade av tio nationers fiskebåtar, som räknades i tusental, inställer sig ofelbart frågan: är verkligen en ny sillperiod något för en bohussläning att hoppas på och längta efter? Det kan aldrig bli som förr, som under perioderna på 1700- och 1800-talen, då bohussläningar och tidvis östslänningar under vintersäsongerna var de enda som tärde på överflödet av sill genom inomskärsfiske. Ute på öppna sjön bedrevs inget fiske, och or-

saken var inte sillbrist utan brist på lämpliga båtar och redskap.

•
OM VI ATERVANDER till den just nu aktuella sillsituationen, bör man göra klart för sig att de nuvarande sillförekomsterna inomskärs är som en obetydlig smula i jämförelse med dem som trängde in under sillperioderna och fångstmängderna nu är också, relativt sett, mycket blygsamma. Skulle nu hundratal flyttrålare och bottentrålare släppas innanför den trålgräns, som till fromma för skarpsillfisket redan är temporärt inflyttad, så bleve resultatet, att det lilla, sannolikt mycket sårbara, beståndet på kort tid krympte ihop till en liten rest, olönsamt att fiska på för alla parter.

Ur Bohussläningen no 1 och 2, den 2 och 4 januari 1971.

